

Handreiking schoolexamen muziek havo/vwo

Tweede fase

Herziening Gerrit Dinsbach, Herjan Denissen
examenprogramma's
havo/vwo

Enschede, maart 2007

Verantwoording

© 2007 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs: Gerrit Dinsbach (SLO), Herjan Denissen (Cito)

Redactie: ZonneveldMarks, Deventer

Ontwerp omslag en productie: Axis media-ontwerpers, Enschede

In opdracht van: Ministerie van Onderwijs, Cultuur, Wetenschappen

De handreikingen zijn ook te downloaden.

U vindt ze op www.slo.nl sector <vo tweede fase>

 <examenprogramma's en handreikingen voor de vakken in havo-vwo vanaf 2007>

Voor verdere informatie over dit vak:

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling

Mevrouw Pascal Marsman

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 625

E-mail: p.marsman@slo.nl

Inhoud

Voorwoord	5
1. Muziek in de nieuwe tweede fase	7
2. De programma's voor havo en vwo	9
3. Het centraal examen en het schoolexamen	13
4. De eindtermen van het schoolexamen	15
4.1 Samenhang domeinen	15
4.2 Domein A: Vaktheorie	16
4.3 Domein B: Praktijk	19
4.4 Domein C: Oriëntatie op studie en beroep	21
5. Mogelijkheden voor toetsing en weging (PTA)	23
5.1 PTA havo SG Dalton-Vatel te Voorburg	24
5.2 PTA vwo SG Dalton-Vatel te Voorburg	25
5.3 PTA havo Cals College, Nieuwegein	26
5.4 PTA vwo Cals College Nieuwegein	28
5.5 SE III Musiceren SG Spieringshoek	31
6. Afstemming met andere vakken	35
7. Onderdelen naar keuze van de school	39
Bijlage 1 Examenprogramma muziek havo	41
Bijlage 2 Examenprogramma muziek vwo	43

Voorwoord

De *Handreiking voor het schoolexamen* die voor u ligt, hoort bij de vernieuwingen die in 2007 zullen ingaan in de tweede fase van het voortgezet onderwijs.

Basis voor deze vernieuwingen is de ministeriële nota *Ruimte laten en keuzes bieden in de tweede fase havo en vwo* (2003), waarvan de leidende gedachte is dat scholen meer vrijheid en keuzemogelijkheden moeten krijgen voor de invulling van hun onderwijs in de tweede fase.

Daartoe zijn de examenprogramma's voor alle vakken geglobaliseerd, wat wil zeggen dat ze minder eindtermen en minder detaillering van eindtermen bevatten dan voorheen het geval was.

Ook zijn alle vormvoorschriften voor het schoolexamen geschrapt. Docenten zijn nu, binnen de wettelijke kaders, vrij hun schoolexamens naar eigen inzicht in te richten.

Bij dit laatste biedt SLO, op verzoek van OCW, steun in de vorm van *handreikingen* per vak, waarvan dit er één is. De handreikingen bevatten suggesties en adviezen voor de inrichting van het schoolexamen, die gezien het bovenstaande een niet-voorschrijvend karakter dragen.

Zij zijn gebaseerd op de expertise van de vakinhoudelijk medewerkers van SLO, en in veel gevallen ook op overleg met de vakinhoudelijke vereniging en/of raadpleging van het veld via Veldadvisering.

Iedere handreiking opent met een beschrijving van de positie van het vak in de vernieuwde tweede fase, en een weergave van de veranderingen ten opzichte van het nu nog vigerende examenprogramma.

Daarna wordt ingegaan op de overeenkomsten en verschillen tussen het havo- en het vwo-programma, en op de verdeling van de leerstof over het centraal examen en het schoolexamen. (Dit bij de vakken waar het van toepassing is.)

Vervolgens worden de eindtermen voor het schoolexamen uitgelegd en toegelicht.

De mogelijkheden voor toetsing van de eindtermen in het schoolexamen worden geschetst, en suggesties worden gedaan voor weging van de verschillende toetsen.

Tenslotte wordt ingegaan op afstemmingsmogelijkheden met andere vakken in de tweede fase, en wordt besproken welke mogelijkheden scholen vanaf 2007 hebben om eigen onderdelen toe te voegen aan de onderdelen die in het schoolexamen wettelijk voorgeschreven zijn.

We hopen dat onze handreikingen de weg naar de scholen zullen vinden, en dat ze voor docenten een steun zullen zijn bij het zelf vormgeven van de inrichting van hun schoolexamen.

Helge Bonset
projectleider Herziening examenprogramma's havo/vwo

Hetty Mulder
programmamanager tweede fase

1. Muziek in de nieuwe tweede fase

Het was bij de invoering van de vernieuwde tweede fase de bedoeling de bestaande examenprogramma's voor de kunstvakken (handvaardigheid, muziek, tekenen en textiele vormgeving) te vervangen door kunst. De betreffende examenprogramma's oude stijl werden alleen qua vormgeving aangepast aan de profielen-regelgeving, schoolonderzoek werd schoolexamen en bepalingen over het profielwerkstuk werden toegevoegd. De programma's werden daarom in de vernieuwde tweede fase betiteld als traditioneel of oude stijl.

Er werd een overgangsfase gecreëerd waarin de school kon kiezen om voorlopig nog het traditionele examenprogramma te handhaven. In deze periode bleef de concrete invulling van de centrale examens muziek betrekking hebben op:

- luistervaardigheid;
- het muzikaal voorstellingsvermogen;
- (voor vwo) kennis van en inzicht in de muziekgeschiedenis.

De schoolexamens hadden naast luistervaardigheid, muzikaal voorstellingsvermogen en muziekhistorisch inzicht vooral betrekking op 'De vaardigheid in het musiceren'.

Recentelijk is de mogelijkheid voor de scholen geschapen ook na de overgangsfase de traditionele examenprogramma's te handhaven.

De school kan vanaf 2006/2007 de volgende kunstvakken aanbieden:

- een of meer van de traditionele kunstvakken: handvaardigheid, muziek, tekenen en textiele vormgeving;
- kunst (algemeen) gekoppeld aan een of meer varianten van kunst (beeldende vormgeving, dans, drama, muziek) waaruit de leerling in voorkomende gevallen kan kiezen;
- de traditionele kunstvakken én kunst.

Dat laatste kan een optie zijn als de school naast een of meer traditionele kunstvakken ook audiovisuele vormgeving, drama en/of dans wil aanbieden.

De leerling kan in het profiel Cultuur en Maatschappij (als profielkeuzevak) en in de vrije ruimte een kunstvak kiezen.

In deze handreiking gaat het louter over muziek als traditioneel vak.

Veranderingen

Om scholen meer vrijheid en keuzemogelijkheden te geven voor de invulling van hun onderwijs in de tweede fase zijn op verzoek van OCW de examenprogramma's voor alle vakken geglobaliseerd (het nieuwe, geglobaliseerde programma). Voor muziek houdt dit in dat de structuur en formuleringen van de examenprogramma's havo en vwo gewijzigd zijn:

- de originele tekst is een structuur (domeinindeling) gegeven die zoveel mogelijk overeenkomt met die van de tweede fase examenprogramma's;
- het domein 'Oriëntatie op studie en beroep' is toegevoegd;
- formuleringen zijn geglobaliseerd (tekstpassages zijn geschrapt) en waar nodig bijgesteld om zo goed mogelijk overeenkomsten en verschillen met kunst (muziek) in beeld te brengen:

- wat oorspronkelijk 'onderdelen examenstof' werd genoemd, heet nu deels 'domeinen' en deels 'subdomeinen';
- de domeinen hebben namen gekregen conform die in kunst (muziek); de subdomeinen zijn zo toepasselijk mogelijk benoemd;
- de volgorde van de domeinen is aangepast aan die in kunst (muziek);
- de formulering van 'de kennis van en inzicht in de muziekgeschiedenis' in het oude programma wekt sterk af van de formulering over muziekgeschiedenis in het programma kunst (muziek). De betreffende tekst is aangepast aan die in het programma kunst.

De studielast bleef op vwo 480 uur, maar is op havo van 360 naar 320 teruggebracht. Er zijn desondanks in het havo-programma geen onderdelen geschrapt. De docent kan de afname van het aantal uren zelf vertalen naar een vermindering in breedte en/of diepte van het concrete programma. De grotere interpretatievrijheid van de eindtermen geeft immers gelegenheid tot een eigen keuze.

De CEVO kan specificaties geven voor het Centraal Examen (in een bepaald jaar). Aard van die specificaties en mate van detaillering zijn niet in de wet vastgelegd. De CEVO kan in relatie tot de betreffende eindtermen bijvoorbeeld begrippen aanwijzen die bekend verondersteld worden.

Een stofomschrijving (een verheldering van wat wel en niet in het CE aan bod komt) geeft de docent (en dus ook de leerling) gelegenheid zich gericht voor te bereiden.

2. De programma's voor havo en vwo

De eindtermen zijn in de nieuwe, geglobaliseerde programma's havo en vwo onderverdeeld in drie domeinen:

- A. Vaktheorie, met de subdomeinen A1 Waarnemen en weten, A2 Analyseren en interpreteren, en A3 Muziek en cultuur;
- B. Praktijk, met subdomeinen B1 Zingen en spelen, en B2 Improviseren en componeren;
- C. Oriëntatie op studie en beroep.

De onderstaande schema's geven de oude en de nieuwe domeinindeling weer.

Oorspronkelijk examenprogramma havo	Nieuw, geglobaliseerd examenprogramma havo vanaf 2006/2007	
	domein	subdomein
1. De vaardigheid in het musiceren Het vocaal en instrumentaal musiceren, individueel en in groepsverband	B Praktijk	B1 Zingen en spelen
2. De luistervaardigheid a. algemene muziekleer b. muziekinstrumenten, zangstemmen c. muzikale structuren	A Vaktheorie	A1 Waarnemen en weten en A2 Analyseren en interpreteren
3. Het muzikaal voorstellingsvermogen a. het noteren van klinkende voorbeelden g. het identificeren van klinkende voorbeelden	A Vaktheorie	A1 Waarnemen en weten
c. het interpreteren van klinkende voorbeelden	A Vaktheorie	A2 Analyseren en interpreteren
b. het improviseren van een melodie of ritme	B Praktijk	B2 Improviseren en componeren
d./ e./ f. het onvoorbereid zingen, spelen, treffen	B Praktijk	B1 Zingen en spelen
4. De kennis van en het inzicht in de muziekgeschiedenis	A Vaktheorie	A3 Muziek en cultuur
--	C Oriëntatie op studie en beroep	

Oorspronkelijk examenprogramma vwo	Nieuw, geglobaliseerd examenprogramma vwo vanaf 2006/2007	
	<i>domein</i>	<i>subdomein</i>
a. De vaardigheid in het musiceren Het vocaal en/of instrumentaal musiceren, individueel en in groepsverband	B Praktijk	B1 Zingen en spelen
b. De luistervaardigheid - algemene muzikleer - muziekinstrumenten, zangstemmen - horizontale en verticale structuren	A Vaktheorie	A1 Waarnemen en weten en A2 Analyseren en interpreteren
c. Het muzikaal voorstellingsvermogen - het noteren van klinkende voorbeelden - het kunnen volgen van een muzieknotatie / partituur	A Vaktheorie	A1 Waarnemen en weten
c. Het muzikaal voorstellingsvermogen - het interpreteren van muzikale processen	A Vaktheorie	A2 Analyseren en interpreteren
c. Het muzikaal voorstellingsvermogen - het improviseren van een melodie en een ritme	B Praktijk	B2 Improviseren en componeren
c. Het muzikaal voorstellingsvermogen - het onvoorbereid, spelen, treffen	B Praktijk	B1 Zingen en spelen
d. De kennis van en het inzicht in de muziekgeschiedenis d. Muziekhistorisch inzicht	A Vaktheorie	A3 Muziek en cultuur
--	C Oriëntatie op studie en beroep	

Er is qua formulering nauwelijks verschil tussen de subdomeinen in het havo-programma en die in het vwo-programma:

- Vaktheorie:
De eindtermen in dit domein verschillen slechts op één punt:
 - subdomein 'Waarnemen en weten': de havo-leerling moet een muzieknotatie kunnen volgen, de vwo-leerling ook een partituur.
- Praktijk:
De eindtermen voor havo en vwo zijn identiek.
- Oriëntatie op studie en beroep:
De eindtermen voor havo en vwo zijn identiek. Concreet zijn de relevante vervolgopleidingen voor havo natuurlijk andere dan die voor het vwo. In hoofdstuk 4 gaan we daar verder op in.

Verskil tussen havo en vwo muziek kan gerealiseerd worden door:

- verschil in inhoud (breedte), vanwege de vrijheid van interpretatie van de eindtermen in het examenprogramma en invulling daarvan;
- verschil in diepte: de interpretatievrijheid van de eindtermen geeft de docent een eigen keuze dit verschil in diepte te realiseren;
- het gebruik van partituren op vwo-niveau;
- stofbeperking op havo-niveau (zie bijvoorbeeld de CEVO specificatie voor het CE).

Afstemming tussen de lesprogramma's ten behoeve van gezamenlijke activiteiten, een soepele doorstroming van havo naar vwo et cetera is - vanuit de eindtermen gedacht - heel goed te realiseren.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de verdeling van de stof over het CE en SE.

3. Het centraal examen en het schoolexamen

Het examenprogramma havo en vwo bestaat uit twee delen:

- Het eindexamen, met algemene informatie over de inhoud en over tijdsduur en zittingen van het CE.
- De examenstof, met vakinhoudelijke informatie.

Zie bijlage 1.

De algemene informatie over het eindexamen (CE en SE) muziek is in beide programma's identiek. De examenstof is in beide examenprogramma's bijna identiek en is ingedeeld in drie domeinen: A Vaktheorie, B Praktijk, en C Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen muziek kent in tegenstelling tot het CE beeldende vakken vwo, geen praktisch gedeelte. Het CE muziek heeft alleen betrekking op domein A Vaktheorie. Hierbij is voor subdomein A3 'Muziek en cultuur' enige toelichting nodig.

- Voor havo valt de inhoud van dit subdomein geheel onder het schoolexamen.
- Voor vwo heeft het centraal examen alleen betrekking op de derde eindterm binnen dit subdomein: 'de leerling kan hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten', met uitzondering van culturele argumenten.

De CEVO stelt het aantal zittingen en de tijdsduur ervan vast.

Indien nodig maakt de CEVO een specificatie bekend van de examenstof van het CE (stofomschrijving). Deze stofomschrijving kan betrekking hebben op subdomein A1 en A2 (voor havo en voor vwo), en op A3, eindterm 3 (voor vwo).

Het schoolexamen heeft betrekking op:

1. de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
2. indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
3. indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

Punt 1 betekent dat in het SE in elk geval domein B (Praktijk) en domein C (Oriëntatie op studie en beroep) aan bod komen.

Punt 2: het bevoegd gezag (lees de docent) kan er voor kiezen daarnaast ook Vaktheorie in het SE aan bod te laten komen. Praktijk (zingen en spelen) en Vaktheorie (luistervaardigheid, muzikaal voorstellingsvermogen en muziekhistorisch inzicht) gaan samen op, zodat het zeer voor de hand ligt zowel Vaktheorie als Praktijk in het SE op te nemen.

Punt 3: Een leerling kan dankzij punt 3 toestemming krijgen over de grens van het vak muziek heen te gaan. In hoofdstuk 7 gaan we daar verder op in.

4. De eindtermen van het schoolexamen

In dit hoofdstuk geven we een nadere toelichting op de eindtermen voor het schoolexamen. Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven, mag een school ook gebruik maken van (delen van) eindtermen die onder het CE vallen. Voor de overzichtelijkheid bespreken we in dit hoofdstuk alle eindtermen.

Voor het vwo is het programma gepubliceerd in 1990 en voor havo in augustus 1982. Het gaat dus om examens met een lange traditie en een wijd verspreide bekendheid met de inhoud. De inhoud ervan is uitgebreid beschreven in bijvoorbeeld Handboek Muziek Examenpak 1 en 2 (SLO, 1993).

De nieuwe indeling in domeinen had een praktische en geen inhoudelijke reden. De herziening is gebaseerd op globalisering en op aanpassing aan de tweede fase examenprogramma's / kunst (muziek).

Inhoudelijke wijzigingen zijn er niet of nauwelijks. Daarom kan de toelichting summier zijn en besteden we vooral aandacht aan factoren die van invloed zijn op veranderingen in de interpretatie door de toegenomen vrijheid in het inrichten van het SE.

De toelichting bij de eindtermen is vooral gebaseerd op teksten uit de hierboven vermelde SLO-publicatie. Voor de duidelijkheid worden bij de toelichting ook formuleringen uit het oorspronkelijke programma gebruikt.

De toelichting volgt de domeinindeling. Bij het vak muziek bestaat er grote samenhang tussen leerstofonderdelen binnen de domeinen Vaktheorie en Praktijk. Vandaar dat we eerst in een aparte paragraaf deze samenhang bespreken.

NB: Belangrijk is te beseffen dat de in deze publicatie gegeven interpretatie van de eindtermen **niet bindend** is. Wat wij hier aanbieden heeft alleen het karakter van een handreiking.

4.1 Samenhang domeinen

De drie domeinen kunnen als aparte gebieden worden gezien, elk met hun eigen leerstof. In de lespraktijk komen echter Vaktheorie en Praktijk vaak op een of andere wijze geïntegreerd aan bod. Door de nieuwe structuur van beide examenprogramma's lijkt er, in tegenstelling tot de oorspronkelijke programma's, een scheiding te zijn aangebracht tussen enerzijds Vaktheorie en anderzijds Praktijk. Dit is geenszins de bedoeling.

De beide domeinen vormen in wezen een samenhangend geheel: domein A bevat kennis en vaardigheden die nodig zijn om tot zinvol musiceren en improviseren te komen en domein B bevat vaardigheden die nodig zijn om domein A op een zinvolle manier aan de orde te brengen. Zo kan bijvoorbeeld musiceren geïntegreerd worden in alles wat verder in de les aan de orde komt. Dat kan dan leiden tot bewustmaking van bijvoorbeeld melodische en harmonische aspecten (subdomein Waarnemen en weten); de luistervaardigheid wordt erdoor vergroot (subdomeinen Waarnemen en weten en

Analyseren en interpreteren); het historisch inzicht (subdomein Muziek en cultuur) wordt erdoor verrijkt.

De samenhang tussen beide domeinen speelt niet alleen in de les een grote rol, maar kan ook gerealiseerd worden in de indeling en invulling van het SE. Belangrijk is dat binnen het SE een te groot gewicht aan theorie, met name de algemene muzikleeraspecten, voorkomen wordt; het CE bestaat immers al louter uit vaktheorie.

4.2 Domein A: Vaktheorie

Dit domein bestaat uit drie subdomeinen, elk met een aantal eindtermen. In onderstaand schema staan de letterlijke teksten gevolgd door een korte toelichting.

Subdomein A1: Waarnemen en weten	
vwo 1. De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - een muzieknotatie en een partituur volgen; - klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren; - muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden. 	havo 1. De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - een muzieknotatie volgen; - klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren; - muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden.
Subdomein A2: Analyseren en interpreteren	
vwo/havo 2. De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden; - muzikale processen interpreteren; - zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek. 	
Subdomein A3: Muziek en cultuur	
vwo/havo 3. De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none"> - historische ordening aanbrengen in de ontwikkeling van muzikale vormen en genres; - hem bekende werken plaatsen in de ontwikkelingslijn van muzieksoorten, in een geografische regio en een maatschappelijke context en kan daarbij verbanden leggen tussen cultuurhistorische perioden; - hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten; - op basis van een probleemstelling een onderwerp uit de muziekgeschiedenis/muziekcultuur uitwerken en daarover verslag doen. 	

4.2.1 Verband tussen de subdomeinen A1 en A2 en domein B

Bij beide subdomeinen gaat het om luistervaardigheid (en gedeeltelijk ook het muzikaal voorstellingsvermogen). Vaardigheden in deze subdomeinen zoals noteren, onderscheiden, herkennen, analyseren worden altijd vanuit klinkende muziek in praktijk gebracht, eventueel met steun van een muzieknotatie en/of partituur (vwo). Bij alle muzikale activiteiten speelt luistervaardigheid een belangrijke rol. Bij het musiceren (domein B) gaat het bijvoorbeeld om het luisteren naar de eigen uitvoering, het luisteren naar de anderen in de groep.

4.2.2 Subdomein A1 en A2

Toelichting bij de afzonderlijke eindtermen binnen de subdomeinen A1 Waarnemen en weten en A2 Analyseren en interpreteren.

De kandidaat kan:

- *een muzieknotatie en een partituur (vwo) volgen;*
 - *klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren;*
 - *muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden;*
 - *muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden;*
 - *muzikale processen interpreteren;*
 - *zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek.*
- Deze eindtermen zijn uitgangspunten voor vooral het CE, maar zijn ook leerinhouden die gekoppeld worden aan de musicerpraktijk. Muziek beluisteren is immers een centrale vaardigheid in het muziekonderwijs.
 - De eindtermen geven een systeem aan van gelaagd luisteren: eerst onderscheiden, vervolgens herkennen en benoemen van muzikale aspecten. Dat vormt de basis voor het kunnen analyseren en interpreteren. Het eigen muzikaal voorstellingsvermogen leidt de leerling ten slotte bij zijn muzikale beleving.
 - Leidende gedachte voor de vernieuwing is dat scholen meer vrijheid en keuzemogelijkheden moeten krijgen voor de invulling van hun onderwijs in de tweede fase. Het nieuwe, geglobaliseerde programma geeft dan ook in tegenstelling tot het oorspronkelijke programma bij deze eindtermen geen toelichting over te verwachten opdrachten. Toelichting bij 'muzikale aspecten' kan (nog steeds) zijn: dit betreft elementen uit de algemene muziekleer, muziekinstrumenten en zangstemmen en muzikale genres en structuren. Toelichting bij 'muzikale structuren' kan zijn: horizontale en verticale structuren analyseren eventueel met steun van een muzieknotatie.
 - Er bestaat qua formulering nauwelijks verschil tussen de havo- en vwo-eindtermen. Bij deze eindtermen is het enige verschil dat de vwo-leerling een partituur kan volgen. Verschil tussen havo en vwo muziek kan echter ook op andere punten worden gerealiseerd, zoals door:
 - verschil in breedte;
 - verschil in diepte;
 - stofbeperking / stofomschrijving CE havo - vwo.

4.2.3 Subdomein A3

Toelichting bij de afzonderlijke eindtermen binnen het subdomein Muziek en cultuur.

De kandidaat kan:

1. *historische ordening aanbrengen in de ontwikkeling van muzikale vormen en genres;*
2. *hem bekende werken plaatsen in de ontwikkelingslijn van muzieksoorten, in een geografische regio en een maatschappelijke context en kan daarbij verbanden leggen tussen cultuurhistorische perioden;*
3. *hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten;*
4. *op basis van een probleemstelling een onderwerp uit de muziekgeschiedenis/muziekcultuur uitwerken en daarover verslag doen.*

- De eerste drie eindtermen in het subdomein Muziek en cultuur zijn letterlijk overgenomen uit het examenprogramma kunst (muziek), en vervangen de volgende eindtermen uit het oorspronkelijke examenprogramma muziek:
 - Het historisch kunnen plaatsen van muziekvoorbeelden uit verschillende tijden.
 - Het historisch kunnen plaatsen van instrumentale en vocale combinaties.De eerste drie eindtermen wijken qua formulering behoorlijk af van de tekst uit het oorspronkelijke programma. Het gaat hier niet om een globalisering maar om een specificatie: de historische ordening geschiedt met betrekking tot muzikale vormen en genres. Er is sprake van het kunnen plaatsen van werken niet alleen in de ontwikkelingslijn van muzieksoorten, maar ook in een geografische regio en in een maatschappelijke context.
Desondanks kan en mag geen sprake zijn van een verzwaring van dit deel van het programma. Ook bij het subdomein Muziek en cultuur geldt dat scholen meer vrijheid en keuzemogelijkheden hebben voor de invulling van hun onderwijs in de tweede fase. Belangrijk is dat de leerlingen reflecteren, het gaat om vragen naar het hoe en het waarom. Ook belangrijk is dat Muziek en cultuur gekoppeld is aan het ervaren van muziek.
- De vierde eindterm is de kunst (muziek) versie van de tekst: 'Het vertrouwd zijn met een zelfgekozen onderwerp uit de muziekgeschiedenis' uit het oorspronkelijke examenprogramma muziek.
Hoewel de formulering afwijkt van die uit het oorspronkelijke programma kan de inhoud identiek blijven. Er is sprake van een onderwerp uit de muziekgeschiedenis / muziekcultuur, terwijl in het oorspronkelijke programma stond dat de muzikale en muziekhistorische aspecten voorop dienen te staan, waarbij culturele en maatschappelijke aspecten een belangrijk gegeven zijn. Het is wederom de vrijheid van de docent hiermee op de hem juist lijkende manier om te gaan.
- Voor havo valt de inhoud van dit subdomein geheel onder het SE, voor vwo heeft het CE betrekking op de derde eindterm van dit subdomein: de kandidaat kan hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten. In het CE wordt echter 'het plaatsen op basis van culturele argumenten' buiten beschouwing gelaten.

4.2.4 Begrippenlijst/stofomschrijving

De CEVO zal voor havo een stofomschrijving van subdomein A1 (Waarnemen en weten) en A2 (Analyseren en interpreteren) publiceren. Voor vwo zal de CEVO bovendien een stofomschrijving van subdomein A3 (Muziek en cultuur) publiceren. Beide stofomschrijvingen zijn bestemd voor het CE, maar de docent kan daarvan ook gebruik maken ten behoeve van het SE. De stofomschrijvingen zijn aangepaste versies van eerdere stofomschrijvingen die bijvoorbeeld gepubliceerd zijn in 'Muziek als examenvak in het Mavo en Havo' (Jos Herfs en Jan van Rossem) en in 'Muziek als examenvak in het vwo' (Jan van Lieshout en Jan van Rossem).

De CEVO stofomschrijving bij subdomein Muziek en cultuur vwo zal een volgende inhoudsindeling hebben:

- Middeleeuwen;
- Renaissance;
- Barok;
- Weense Klassieken;
- Romantiek;
- Twintigste eeuw I: impressionisme, neo-klassieken, expressionisme, elektronische muziek, avant-garde;
- Twintigste eeuw IIa: blues, pre-jazz, swing, bebop;
- Twintigste eeuw IIb: rhythm & blues, rock & roll, soul, funk, hardrock, rap en hiphop, dance (house en techno), symfonische pop, reggae.

4.3 Domein B: Praktijk

Dit domein bestaat uit twee subdomeinen. De eindtermen zijn voor havo en vwo identiek. In onderstaand schema staan de letterlijke teksten, gevolgd door een korte toelichting bij elke eindterm.

Subdomein B1: zingen en spelen
vwo/havo 4. De kandidaat kan: <ul style="list-style-type: none">- een gevarieerd repertoire uitvoeren van één- en meerstemmige vocale en/of instrumentale muziek;- onvoorbereid een melodie/muziekstuk spelen;- een melodie treffen.
Subdomein B2: Improviseren en componeren
vwo/havo 5. De kandidaat kan muziek improviseren en componeren, vanuit een probleemstelling en met weloverwogen gebruik van muzikale materialen en middelen.

Toelichting bij de afzonderlijke eindtermen binnen het domein Praktijk.

De kandidaat kan een gevarieerd repertoire uitvoeren van één- en meerstemmige vocale en/of instrumentale muziek.

- Binnen het vak muziek moet het musiceren een centrale plaats innemen. Alle gewenste leerinhouden kunnen gekoppeld worden aan de musicerpraktijk. Elk schooljaar verschillen de instrumentale en vocale mogelijkheden binnen de groep eindexamenkandidaten muziek. Gebruik van speelstukken met partijen van uiteenlopende moeilijkheidsgraad, kleine combinaties, solostukken bieden mogelijkheden het musicerprogramma zo volledig mogelijk uit te voeren.
- Inhoudelijk is de toelichting in het oorspronkelijke examenprogramma nog steeds van toepassing:
 - Aan het repertoire worden eisen gesteld van representativiteit en spreiding over de gebruikelijke periodes en stijlen. Variatie kan aangebracht worden in opbouw, genres, stijlen, functies, culturele en historische achtergrond.
 - Het repertoire kan bestaan uit liederen, liedbewerkingen, canons, speelstukken en klankspelen. In de composities komen de gebruikelijke muzikale aspecten, muzikale structuren en muzikale processen voor. Samenhang tussen musiceren en elementen uit Domein A (met name muzikale aspecten, betekenissen, functies en Muziek en cultuur) speelt een grote rol.
 - Het repertoire wordt individueel en in samenwerking met anderen uitgevoerd.
 - In het repertoire kan de nadruk worden gelegd op de muziek uit de twintigste eeuw.
- In het oorspronkelijke havo-programma was sprake van zowel vocaal als instrumentaal musiceren, in het vwo-programma van vocaal en/of instrumentaal musiceren. In beide nieuwe programma's is de tekst van het vwo-programma overgenomen. Het is overduidelijk dat het aanbieden van zowel vocaal als instrumentaal materiaal de voorkeur heeft.

De leerling kan

- *onvoorbereid een melodie/muziekstuk spelen;*
- *een melodie treffen.*

- In het nieuwe, geglobaliseerde programma is aan het spelen van een melodie, het onvoorbereid spelen van een muziekstuk als mogelijkheid toegevoegd.
- In het oorspronkelijke examenprogramma stond het onvoorbereid spelen / treffen, naast bijvoorbeeld improviseren en het noteren van klinkende voorbeelden, onder de kop 'Het muzikaal voorstellingsvermogen'. Hoewel het aantal beschikbare uren voor muziek beperkt is, is 'solfège' (muzikaal voorstellingsvermogen) voor de leerlingen die muziek als eindexamenvak hebben gekozen, een onontbeerlijk hulpmiddel. Een speler dient zich met behulp van de notatie een voorstelling te kunnen maken van wat er moet klinken. Een zanger moet de juiste toon weten te treffen.
- Het trainen van het muzikaal voorstellingsvermogen via koorvorming is muzikaal interessanter dan via specifieke solfège-oefeningen.

De kandidaat kan muziek improviseren en componeren, vanuit een probleemstelling en met weloverwogen gebruik van muzikale materialen en middelen.

- Het muzikaal voorstellingsvermogen, dat door solfège zeer wordt gestimuleerd, is een belangrijke factor voor succesvol improviseren en componeren.
- Succesvol improviseren / componeren vergt veel studie en tijd. De praktische verwezenlijking is moeilijk. Desondanks is en blijft het een belangrijk onderdeel in het examenprogramma dat leidt tot ontplooiing van creativiteit en dat ook goed past bij algemene vaardigheden binnen het studiehuis als:
 - een aanpak kiezen voor het uitvoeren van een opdracht;
 - een planning maken;
 - het werk organiseren en op methodische wijze uitvoeren;
 - de voortgang van het werk bewaken;
 - overleggen met anderen;
 - rekening houden met anderen;
 - een eigen standpunt innemen en verdedigen;
 - samen met anderen of zelf het werk uitvoeren en presenteren.
- Een belangrijke stimulans bij het componeren kan de muziekympadiade zijn, een compositiewedstrijd voor middelbare scholieren (zie www.amateurmuziek.nl).

4.4 Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

Dit domein heeft in het nieuwe examenprogramma zowel voor havo als vwo geen eindterm.

Om aan te kunnen geven in welke vervolgopleidingen muziek een rol speelt (en welke rol) zullen de leerlingen informatie moeten hebben over die vervolgopleidingen. Die kan de docent hen aanreiken, maar uitdagender en passender in het studiehuis is dat ze die informatie zelf zoeken, via gericht contact met hogescholen en universiteiten en/of internet. Voorbeelden van die laatste bron zijn www.beroepenbeeldbank.kennisnet.nl en <http://vakcommunities.kennisnet.nl/vo/straks> met soms interactieve faciliteiten.

Zelfstandigheid van de leerling is een groot goed, maar de docent kan nog altijd stimuleren door in opdrachten aandacht te besteden aan beroepselementen. De koppeling van musiceren en beluisteren in de klas met bezoek aan culturele instellingen en vervolgonderwijs ondersteunt ook het beantwoorden van de vraag aan de leerling in hoeverre hij capaciteiten en interesses heeft die daarop aansluiten.

Niet altijd komen alle mogelijkheden voor beroepsuitoefening even duidelijk over het voetlicht. Bij de docent is traditioneel veel aandacht voor zijn vakgebied, meestal met een accent op de praktijk. Door ook buiten het vakgebied / de discipline te treden krijgt de leerling een duidelijk beeld van allerlei vormen van vervolgopleiding waarbij muziek en cultuur een rol kunnen spelen. Naast de geschikte vervolgopleidingen op de hogescholen zou ook aandacht besteed moeten worden aan de diverse, bij muziek passende WO-studies, zoals Cultuurwetenschappen, Kunsten cultuur en media, Media en cultuur, Muziekwetenschap, Taal en cultuurstudies, Theater, Film en televisiewetenschap, Theaterwetenschap.

5. Mogelijkheden voor toetsing en weging (PTA)

Het schoolexamen is geheel een zaak van de school zelf. De invulling van de schoolexaminering wordt vastgelegd in een programma voor toetsing en afsluiting (PTA).

De school is vrij om het SE naar eigen goeddunken in te richten, uiteraard wel gebaseerd op de bepalingen uit het examenprogramma. In het examenprogramma zijn de inhoudelijke voorschriften gegeven. Daarnaast dient de afsluiting ook te voldoen aan de regels uit het examenbesluit. Examenprogramma en examenbesluit vormen samen een formeel raamwerk voor de schoolexaminering. Binnen dit raamwerk kan elke school een eigen invulling geven aan de schoolexaminering, afgestemd op de schoolcultuur, de schoolorganisatorische mogelijkheden en de pedagogisch-didactische keuzes van de school.

Volgens het examenbesluit havo/vwo dient het PTA jaarlijks voor 1 oktober te worden vastgesteld.

De algemene opzet van een PTA bevat naast algemene regels ook vakspecifieke regels: beschrijvingen per vak waarbij een nadere uitwerking wordt gegeven van de eisen, evaluatievormen en de wijze waarop de afsluiting plaatsvindt (bijvoorbeeld: periodes, moduleomschrijving, toetsvorm, tijdsduur en weging).

In deze paragraaf worden twee praktijkvoorbeelden gegeven, zowel voor havo als voor vwo. De voorbeelden zijn PTA's die ter beschikking zijn gesteld door SG Dalton-Vatel te Voorburg en het Cals College te Nieuwegein. Daarnaast is informatie opgenomen over het Schoolexamen Musiceren (SE III) bestaande uit musiceren en componeren op SG Spieringshoek te Schiedam. Er is dankbaar gebruik van gemaakt. Afhankelijk van de visie van de docent en de mogelijkheden op school is een voorbeeld herkenbaar, mogelijk inspirerend of niet toepasbaar. In de laatste twee gevallen kan het voorbeeld aanleiding zijn om nog eens fris naar het eigen PTA te kijken.

Hoewel de voorbeelden zijn gebaseerd op het oorspronkelijke examenprogramma (voor de globalisering), zijn ze bruikbaar omdat de globalisering geen inhoudelijke verandering beoogde. Het urenplan voor havo is echter wel gewijzigd. Het is aan de school om te bepalen hoe er geschrapt gaat worden.

5.1 PTA havo SG Dalton-Vatel, Voorburg

periode	module	omschrijving	toets en tijdsduur	weging
4 havo				
1	1	<i>Muziek onder woorden</i> In deze module leer je de taal en de tekens die je nodig hebt om muziek te maken en er over te communiceren.	SE 1 (60 m)	5%
2	2	<i>Muziek in de Middeleeuwen en de Renaissance</i>	SE 2 (60 m)	5%
3	3	<i>Muziek tot en met de Barok</i>	SE 3 (60 m)	5%
4	4	<i>Muziek tot en met het Classicisme</i>	SE 4 (75 m)	10%
5 havo				
5	5	<i>Muziekgeschiedenis</i> Van Middeleeuwen tot en met de Romantiek.	SE 5 (75 m)	10%
		<i>Analyse</i> Je maakt een analyse van een compositie uit de kunstmuziek waarbij je een beschrijving geeft van vorm, ontwikkeling, thema's, tonsoorten, instrumentatie en dergelijke inclusief alle elementen van de algemene muzikaleer die kenmerkend zijn voor de compositie. Benodigdheden: partituur & opname van het stuk.	PO 1	20%
6	6	<i>Musiceren in groepsverband</i> De examengroep voert tenminste 6 koor- en/of instrumentale composities uit, uit verschillende stijlperiodes. De uitvoering wordt (in het muzieklokaal) op minidisk opgenomen, waarna het groepscijfer wordt bepaald.	PO 2 (100 m)	10%
7	7	<i>Mondeling Tentamen</i> <i>Muziekgeschiedenis, theorie & solfège</i> <ul style="list-style-type: none"> • Van diverse geluidsfragmenten moet de stijlperiode worden bepaald. Hierbij komen ook vragen over algemene muzikaleer aan de orde. • Na een korte voorbereiding moet een melodie / ritme van blad gezongen / gespeeld worden. 	SE 6 (30 m)	15%
	8	<i>Eindconcert</i> Openbare muzikale presentatie van de examengroep, waarbij een individuele beoordeling plaatsvindt. Een selectie van groepsstukken van periode 6 kan hier nog eens in het openbaar uitgevoerd worden.	PO 3	20%
	9	<i>Examenvoorbereiding</i>		

NB: de SE-toetsen zijn herkansbaar, de praktische opdrachten (PO) niet.

5.2 PTA vwo SG Dalton-Vatel, Voorburg

periode	module	omschrijving	toets en tijdsduur	weging
5 vwo				
5	1A	<i>Muziek onder woorden</i> In deze module leer je de taal en de tekens die je nodig hebt om muziek te maken en er over te communiceren.		
	1B	<i>Middeleeuwen en Renaissance</i>	SE 1 (75 m)	5%
6	2	<i>Barok</i>	SE 2 (75 m)	5%
7	3	<i>Classicisme</i>	SE 3 (75 m)	5%
8	4	<i>Romantiek en Impressionisme</i>	SE 4 (100 m)	5%
8 - 9 (6 vwo)		<i>Analyse</i> Je maakt een analyse van een compositie uit de kunstmuziek waarbij je een beschrijving geeft van vorm, ontwikkeling, thema's, toonsoorten, instrumentatie e.d. inclusief alle elementen van de algemene muzikaleer die kenmerkend zijn voor de compositie. Benodigdheden: partituur & opname van het stuk.	PO 1	20%
6 vwo				
9 - 10		<i>Musiceren in groepsverband</i> De examengroep voert tenminste 6 koor- en/of instrumentale composities uit, uit verschillende stijlperiodes. De uitvoering wordt (in het muzieklokaal) op minidisk opgenomen, waarna het groepscijfer wordt bepaald.	PO 2 (100 m)	15%
10		<i>Solfège</i> Melodisch en ritmisch dictee, intervallen, verschil in majeur en mineur.	SE 2 (50 m)	5%
11		<i>Mondeling Tentamen</i> <i>Muziekgeschiedenis, theorie & solfège</i> <ul style="list-style-type: none"> Van diverse geluidsfragmenten moet de stijlperiode worden bepaald. Hierbij komen ook vragen over algemene muzikaleer aan de orde. Na een korte voorbereiding moet een melodie / ritme van blad gezongen / gespeeld worden. 	SE 3 (40 m)	20%
		<i>Eindconcert</i> Openbare muzikale presentatie van de examengroep, waarbij een individuele beoordeling plaatsvindt. Een selectie van groepsstukken van periode 6 kan hier nog eens in het openbaar uitgevoerd worden.	PO 3	20%

NB: de SE-toetsen zijn herkansbaar, de praktische opdrachten (PO) niet.

5.3 PTA havo Cals College, Nieuwegein

4 havo						
periode	nr.	onderdeel	weging	omschrijving	studielast	vorm
1		-	-	-	-	-
2	1	Handeling	5%	Arrangeeropdracht (instrumentale compositie)	6 slu	Groepswerk & presentatie
3	2	Handeling	5%	Spreekkoor componeren (vocale compositie)	8 slu	Groepswerk & presentatie
4	3	Handeling	5%	Tafelmuziek (ritmische compositie)	6 slu	Groepswerk & presentatie
5 havo						
periode	nr.	onderdeel	weging	omschrijving	toetstijd	vorm
1		-	-	-	-	-
2	4	Toets	10%	<i>Solfège 1:</i> Zingen en spelen van melodieën en ritmes, deels onvoorbereid. Individueel en in groepsverband.		Mondeling
	5	Toets	20%	<i>Solfège 2:</i> Ritmisch / melodisch dictee. <i>Algemene Muziekleer:</i> Muziek op maat: alle onderdelen algemene muziekleer + aantekeningen. Herkennen en benoemen van muzikale aspecten: maatsoort, toongeslacht, opmaat, intervallen et cetera.	75 min.	Schriftelijk ¹
	6	Toets	5%	<i>Improviseren:</i> Melodische improvisatie op bestaande begeleiding.		
3	7	Toets	20%	<i>Muziekgeschiedenis</i> a. Het determineren van twee onbekende muziekwerken uit drie van de in Muziek op Maat behandelde stijlperiodes. Deze periodes worden door de kandidaat in	30 min. 30 min.	Vorbereiden Mondeling

¹ deels aan de hand van luisterfragmenten

				<p>overleg met de docent vastgesteld.</p> <p>b. Het maken van een ad hoc analyse tijdens de voorbereidingstijd.</p> <p>c. Het bespreken van twee door de kandidaat gemaakte schriftelijke analyses van composities uit twee verschillende stijlperiodes.</p>		
4	8	Toets	30%	<p><i>Musiceren:</i></p> <p>a. Klassikaal uitvoeren van (meerstemmige) vocale en instrumentale stukken uit verschillende stijlperiodes.</p> <p>b. De kandidaat voert één solostuk uit.</p> <p>c. Groepsopdracht: in groepen van circa 4 personen wordt zelfstandig een muziekstuk gekozen, gearrangeerd, ingestudeerd en uitgevoerd.</p>		Openbare uitvoering

Onderdelen 7 en 8 kunnen NIET herkanst worden.

5.4 PTA vwo Cals College, Nieuwegein

4 vwo						
periode	nr.	onderdeel	weging	omschrijving	studielast	vorm
1		-	-	-	-	-
2	1	Handeling	5%	Arrangeeropdracht (instrumentale compositie)	6 slu	Groepswerk & presentatie
3	2	Handeling	5%	Spreekkoor componeren (vocale compositie)	8 slu	Groepswerk. Presentatie tijdens avond
4	3	Handeling	5%	Tafelmuziek (ritmische compositie)	6 slu	Groepswerk. Presentatie tijdens avond
5 vwo						
periode	nr.	onderdeel	weging	omschrijving	studielast	vorm
1						
2						
3	4	Toets	5%	<i>Improviseren:</i> Melodische improvisatie op bestaande begeleiding.		Tijdens de les
4	5	Handeling	5%	- Compositieopdracht (fuga of song schrijven), of - Zelfstandig een stuk uitkiezen, arrangeren en uitvoeren.	8 slu	Individueel of in een groep. Presentatie tijdens avond.
6 vwo						
periode	nr.	onderdeel	weging	omschrijving	toetstijd	vorm
1		-	-	-	-	-
2	6	Toets	10%	<i>Solfège 1:</i> Zingen en spelen van melodieën, ritmes en intervallen van blad, deels onvoorbereid.	Tijdens de les	Mondeling

	7	Toets	20%	<p><i>Solfège 2:</i> Ritmisch/melodisch dictee.</p> <p><i>Algemene Muziek leer:</i> Muziek op maat: alle onderdelen algemene muziek leer + aantekeningen. Herkennen en benoemen van muzikale aspecten: maatsoort, toongeslacht, opmaat, intervallen etc.</p>	100 min.	Schriftelijk ²
3	8	Toets	20%	<p><i>Muziek geschiedenis:</i></p> <p>a. Het determineren van twee onbekende muziekwerken uit vier van de in Muziek op Maat behandelde stijlperiodes. Deze periodes worden door de kandidaat in overleg met de docent vastgesteld.</p> <p>b. Het maken van een ad hoc analyse tijdens de voorbereidingstijd.</p> <p>c. Het bespreken van twee door de kandidaat gemaakte schriftelijke analyses van composities uit twee verschillende stijlperiodes.</p>	30 min. 30 min.	Voorbereiden Mondeling

² deels aan de hand van luisterfragmenten

	9	Toets	25%	<p><i>Musiceren:</i></p> <p>a. Klassikaal uitvoeren van (meerstemmige) vocale en instrumentale stukken uit verschillende stijlperiodes. Instuderen en uitvoering onder leiding van de kandidaten.</p> <p>b. De kandidaat voert één solostuk uit.</p> <p>c. Groepsopdracht: in groepen van ca 4 personen wordt zelfstandig een muziekstuk gekozen, gearrangeerd, ingestudeerd en uitgevoerd.</p>		Openbare uitvoering
--	---	-------	-----	---	--	---------------------

NB: Onderdelen 8 en 9 kunnen NIET herkanst worden.

5.5 SE III Musiceren SG Spieringshoek, Schiedam

Het openbaar schoolexamen bestaat uit twee onderdelen: musiceren, componeren.

Musiceren

Beginniveau en proces:

Om te weten wat je kunt vragen wij jou een vragenlijst in te vullen over je muzikale activiteiten en ervaringen. Deze lijst gebruiken we als vertrekpunt bij de beoordeling van het niveau en het leerproces van elke afzonderlijke leerling.

Deelname aan diverse muzikale activiteiten is gewenst om een duidelijk beeld te krijgen van je muzikale ontwikkeling. De examenleerlingen zijn verplicht mee te doen aan de openingsviering en de kerstvieringen. De leerlingen van de voorexamenklassen mogen meedoen tijdens de openings- en kerstvieringen. Zij zijn verplicht om per schooljaar minimaal twee keer mee te werken aan vieringen, openbaar schoolexamen en diploma-uitreikingen (1^e en 2^e tijdvak). Er zijn nog vele andere activiteiten en gelegenheden waaraan je je muzikale medewerking kunt verlenen (bijvoorbeeld voorlichtingsavond)!

De beoordeling:

- Tijdens de speellessen wordt het proces geëvalueerd (hoe is je werkhouding? Laat je jezelf coachen? Kun je zelf stappen zetten in het repetitieproces? Ben je bereid je - extra - in te zetten?)
- Elke examenleerling krijgt na deelname aan de vieringen een schriftelijk rapport met daarop een beoordeling met aanbevelingen voor de tijd tot het openbaar schoolexamen.
- Drie weken voor het openbaar schoolexamen vindt een proef-SE plaats voor de muziekdocenten (gewoon in het muzieklokaal). Daarin worden de te spelen stukken uitgevoerd en krijg je een pro forma cijfer.
- Tevens kan worden vastgesteld welke muziekstukken nog niet voldoende zijn om op het SE te spelen en is er tijd om een en ander te verbeteren.
- Het pro forma cijfer kan naar aanleiding van het openbaar schoolexamen nog veranderen: of het blijft gelijk of het stijgt al naar gelang je prestatie. Er is geen discussie mogelijk over het eindcijfer!

Het repertoire:

Een aantal koorwerken

Uitgevoerd door alle leerlingen van havo 5 en vwo 6 (eventueel met voorexamenleerlingen). Een aantal koorwerken wordt uitgevoerd tijdens de vieringen, zodat ervaring wordt opgedaan in het koor zingen.

Op het openbaar schoolexamen worden meerstemmige composities uitgevoerd: te kiezen uit de verschillende muziekperiodes.

Een popnummer

Uitgevoerd door havo 5 en vwo 6 als aparte groep, de groep kiest zelf een geschikt nummer.

Gastmuzikanten zijn niet toegestaan.

Een 20e-eeuwse “serieuze” compositie (*optioneel*)

Uitgevoerd door havo 5 en vwo 6 samen.

Solo composities

Elke leerling mag één compositie kiezen om solo te spelen of te zingen. Je mag begeleid worden door een leerling uit je groep, een pianist of gitarist van “buiten” (de muziekdocenten beslissen uiteindelijk), een begeleidingstape mag ook, maar geen liveband!

Regels:

- In principe geen muzikanten / band van buiten (teveel mensen, dus wisselingen, dus teveel tijdverlies).
- Composities mogen niet langer zijn dan maximaal 5 minuten.
- Een compositie moet echt “zitten” om op het openbaar schoolexamen te mogen worden uitgevoerd.
- Een compositie die afvalt, telt wel mee voor de beoordeling!
- Het studeren van de koorwerken en het groepsspeelstuk wordt gedaan tijdens de praktijkles en in beperkte mate tijdens de grote pauzes en na schooltijd (alleen bij aanwezigheid muziekdocenten).
- De individuele composities moeten door jullie zelfstandig gestudeerd worden (thuis, in popcentrum of, indien mogelijk en in overleg, op school tijdens een tussenuur of pauze).

Organisatie:

- De organisatie is in handen van de muziekdocenten.
- De examenleerlingen helpen mee met het klaarzetten én opruimen van de zaal, de instrumenten enzovoort.
- De geluidstechniek is in handen van de school (TOA).
- De presentatie van de avond wordt verzorgd door een leerling uit de voor-examengroep.
- Het cijfer voor het praktisch musiceren wordt op de avond zelf gegeven.

Componeren

Tijdens het examenjaar werk je aan een compositie. Onderstaand de regels.

De regels:

1. De song bestaat uit: een intro, 2 of 3 coupletten, refrein, een tussenspel en een coda (een bridge mag).
2. Je gaat uit van een 16 matenschema, dus 4 regels van 4 maten per couplet / refrein.
3. Het akkoordenschema bestaat uit ten minste 3 verschillende akkoorden.
4. De coupletten en refreinen verschillen duidelijk van elkaar met betrekking tot melodie en akkoordenschema.
5. Voor-, tussen- en naspel hoeven niet per se een andere melodie te hebben.
6. Een eventuele bridge is korter dan couplet / refrein en bestaat uit een heel andere melodie en akkoordenschema.

7. De melodie heeft een duidelijke opbouw (denk aan motieven, voor- en nazin, sequens, herhaling).
8. Je schrijft de partituur zoveel mogelijk uit (met de computer mag!); in ieder geval: tekst met daarboven de melodie en akkoordsymbolen. Geef het juiste tempo aan.
9. Je kunt globaal aangeven wat de begeleiding moet spelen.
10. Je maakt een bandje van je compositie (daarbij mogen anderen voor de begeleiding zorgen, je zingt zelf, ook hier mag je gebruik maken van de computer).
11. Je levert je compositie in op bandje en partituur met daarbij alle voorafgaande stappen in een procesbeschrijving.

NB: Je kunt ook kiezen voor een instrumentale compositie. Overleg met de muziekdocent over de voorwaarden waaraan de compositie moet voldoen.

5.6 Evaluatievormen

Het is belangrijk in het PTA de evaluatievormen te benoemen. Ten eerste verheldert dat voor de leerling wat belangrijk is als uitkomst van een activiteit, waardoor er doelgerichter gewerkt kan worden. Ten tweede levert de evaluatie een duidelijker feedback op. Beide punten bevorderen het leerrendement.

In het onderwijs kan het invoeren van het studiehuis niet los gezien worden van andere methoden van evaluatie en toetsing dan de traditionele. Ook bij het vak muziek gaat het erom de leerling actief bij het onderwijs en dus ook bij de evaluatieprocedure te betrekken. Evaluatie is een systematische activiteit voor het verkrijgen van zo objectief mogelijke informatie, op grond waarvan uitspraken over de waarde van het evaluatieobject (bijvoorbeeld de leerling) wordt gedaan en waarover beslissingen kunnen worden genomen. Evaluatie wordt tegenwoordig breed opgevat en kan op alle momenten in het leerproces worden gebruikt. Als leerlingen actiever gaan deelnemen aan het leerproces zal toetsing daarvan hierop dienen aan te sluiten. Vragen als 'hoe wordt beoordeeld' en 'door wie wordt beoordeeld' spelen dan met name bij musiceren en ook componeren een rol. De betrokkenheid van de leerling bij de evaluatie bij musiceren en componeren kan gerealiseerd worden door zelfevaluatie en door peer assessment. Bij peer assessment neemt de leerling de medeverantwoordelijkheid op zich een kritische beoordeling te geven over het resultaat van een medeleerling.

6. Afstemming met andere vakken

De gewijzigde Wet op het Voortgezet Onderwijs regelt een nieuwe structuur van het profieldeel. Naast verplichte vakken zijn er profielkeuzevakken. Alle verplichte profielvakken moeten door de school worden aangeboden. Bij de profielkeuzevakken bepaalt de school welke aangeboden worden, welke verplicht zijn, welke gekozen kunnen worden. De leerling kiest dan uit het aanbod van de school. De school moet voor het profielkeuzedeel CenM minstens één van de genoemde vakken aanbieden. In het profiel CenM heeft de havo-leerling de verplichte profielvakken geschiedenis en een moderne vreemde taal en moet gekozen worden uit een maatschappelijk vak (aardrijkskunde, maatschappijleer of economie) en een cultureel vak (kunstvak, filosofie, een moderne vreemde taal); verder heeft hij nog een keuze-examenvak in de vrije ruimte.

De vwo-leerling heeft de verplichte profielvakken geschiedenis en wiskunde A (of AB) en daarnaast een maatschappelijk vak (aardrijkskunde, maatschappijwetenschappen of economie), en een cultureel vak (kunstvak, filosofie, moderne vreemde taal of klassieke taal). Hij heeft nog een keuze-examenvak in de vrije ruimte.

Voor afstemming met andere vakken ligt het voor de hand om verbanden te leggen tussen geschiedenis en muziekgeschiedenis, maar ook tussen muziek(geschiedenis) en aardrijkskunde of maatschappijwetenschappen (bijvoorbeeld: het plaatsen van werken in een geografische regio en een maatschappelijke context). Andere mogelijkheden voor afstemming openbaren zich vaak bij toeval of bij projecten. Een bekend voorbeeld van afstemming met vooral de andere culturele/kunstvakken is een musicalproject, met samenwerking tussen diverse vakken als talen, beeldende vakken, dans en drama.

Er is een andere weg om attent gemaakt te worden op afstemmingsmogelijkheden. Een leerling maakt een profielwerkstuk.

De regelingen met betrekking tot het profielwerkstuk worden aangepast. De normatieve studielast van het profielwerkstuk wordt voor havo én vwo vastgesteld op 80 studielasturen. Hierdoor moet de school nagaan of er aanpassingen nodig zijn. Het minimaal aantal vakken waarop het profielwerkstuk betrekking heeft, staat nog ter discussie. Wel duidelijk is dat het profielwerkstuk in ieder geval betrekking heeft op ten minste één vak uit het profieldeel (dus inclusief de profielkeuzevakken).

Elk van de volgende – in praktijk gebrachte – onderwerpen heeft zo zijn eigen mogelijkheden:

- Beethoven;
- Romantische ontwikkeling in de symfonieën van Ludwig van Beethoven;
- Beethoven en zijn doofheid;
- Beethoven, een miskend genie?!;
- Antonio Vivaldi en Ludwig van Beethoven.

Ze geven alleen geen van alle een gepland doorkijkje naar andere kennisgebieden c.q. schoolvakken. Op internet zijn uitgebreide lijsten te vinden van onderwerpen. Aan de hand daarvan zijn onderstaande aandachtspunten geformuleerd met voorbeelden ontleend aan die lijsten. Ze zijn bedoeld om juist wel vakoverstijgende inhouden te creëren:

- niet-westerse kunstvormen en maatschappij, bijvoorbeeld:
 - Afro-Amerikanen en hun emancipatie door middel van blues en jazz;
 - de discriminatie van de negers in de muziek.
- vergelijkingen 'westers' en 'niet-westers', bijvoorbeeld:
 - de invloed van Indiase muziek op de westerse muziek.
- kunst en maatschappij, bijvoorbeeld:
 - de invloed van Stalin op Sjostakovitsj;
 - de invloed van de Beatles op de Nederlandse samenleving;
 - Wagner en de Joden.
- kunst en natuurwetenschappen, bijvoorbeeld:
 - de fysica van de piano;
 - wiskundige muziek;
 - de opkomst van elektronica en de invloed daarvan op de muziek.
- betekenis van kunstuitingen voor onze tijd, bijvoorbeeld:
 - klassiek en popcultuur in de 20^e eeuw;
 - invloed van rock en metal op de muziek van nu.
- verandering in acceptatie van kunstuitingen, bijvoorbeeld:
 - hoe groeide de jazz uit van niets tot een populaire muzieksoort?

Uitbreidingen *binnen* muziek:

- aansprekende periodes / culturen, bijvoorbeeld:
 - “Je ne regrette rien”, de betekenis van het Franse chanson;
 - het ontstaan en de ontwikkeling van de rapmuziek;
 - de palingsound van BZN.
- niet-westerse kunstvormen, bijvoorbeeld:
 - Afrikaans ritme;
 - wat is de invloed van de West-Afrikaanse muziek op de Cubaanse muziek?
- regionaal gebonden kunstuitingen, bijvoorbeeld:
 - volksmuziek in Noord-Nederland;
 - Ierse volksmuziek;
 - romantiek in de koloniën (muziek en dans).
- vergelijkingen tussen stijlen, componisten, uitvoeringen, etc. bijvoorbeeld:
 - de musical van nu, de opera van toen?
 - het requiem van Verdi, een vergelijking tussen de uitvoeringen van Von Karajan en Gardiner;
 - Elvis vs Junkie XL.
- vergelijkingen tussen kunsten, bijvoorbeeld:
 - 19e eeuw: impressionisme in muziek en schilderkunst;
 - filmmuziek, daar zit meer achter dan je denkt;
 - Marco Borsato / Van Dik Hout, analyse en vergelijking tekst en muziek.
- vergelijkingen 'hoge' en 'lage' kunst, bijvoorbeeld:
 - verschillen en overeenkomsten rockacademie en het conservatorium;
 - hoe arrangeer je een popnummer voor een klassiek ensemble?
 - reclamemuziek / filmmuziek.
- muziek en publiek, bijvoorbeeld:
 - de muzieksmaak van jongeren rond de 16 jaar;
 - de muzikale voorkeuren van docenten op het Citycollege St. Franciscus.

De mogelijkheden op de vorige pagina zijn in categorieën ingedeeld om aanknopingspunten te bieden voor het adviseren van leerlingen. Een onderwerp kan natuurlijk meer dimensies in zich hebben zoals 'De exotische invloeden op de schilderkunst en muziek op het breukvlak van de 19^e en 20^e eeuw'. Daarin zijn elementen van muziek, tekenen, maatschappijwetenschappen en geschiedenis opgenomen.

7. Onderdelen naar keuze van de school

Aan het nieuwe examenprogramma voor muziek is de volgende formulering toegevoegd:

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- *de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;*
- *indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;*
- *indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.*

Deze passages passen in het beleid van 'ruimte laten en keuzes bieden' dat de achtergrond vormt voor de vernieuwde opzet van de tweede fase. Voor muziek komt het er op neer dat een school de vrijheid heeft zelf eigen vakonderdelen aan het schoolexamen toe te voegen die niet in de eindtermen worden omschreven. In principe bestaat het examenprogramma uit alle vakonderdelen waarop muziek betrekking kan hebben:

- musiceren;
- improviseren en componeren;
- luistervaardigheid;
- muzikaal voorstellingsvermogen;
- muziekgeschiedenis.

Elk vakonderdeel is in het examenprogramma globaal omschreven zodat de school de vrijheid heeft deze vakonderdelen naar eigen inzicht voor de groep leerlingen en voor de individuele leerling in te vullen. Voor individuele leerlingen zouden bepaalde accenten ook buiten het gebied van de bovenstaande vakonderdelen gelegd kunnen worden, bijvoorbeeld met betrekking tot andere kunst/cultuurvakken, niet-westerse muziek, politiek en maatschappij, informatiekunde.

- muziek en andere (kunst)vakken, zoals:
 - meer aandacht aan kunsthistorische stromingen binnen (muziek)geschiedenis;
 - muziek en audiovisuele vorming (AV);
 - muziek en theater;
 - muziek en dans;
 - muziek en andere theatrale vormgevingsmiddelen;
 - muziek en teksten.
- niet-westerse muziek
Aandacht voor genres / stijlen die niet in het curriculum of in de stofomschrijving zijn opgenomen, bijvoorbeeld uit de niet-westerse muziek: de westerse cultuur ontwikkelt zich niet in een isolement maar in een voortdurend contact met de niet-westerse wereld. De school zou het als 'plicht' kunnen zien om in het curriculum aandacht te besteden aan die ontmoeting met andere culturen.

Hoewel in het examenprogramma niet-westerse muziek niet specifiek opgevoerd is, blijft behandeling van specifieke, niet-westerse muziek (via muziekgeschiedenis, improvisatie, musiceerpraktijk) tot de mogelijkheid behoren.

- politiek en maatschappij
Muziek kan ook behandeld worden vanuit een politiek/maatschappelijke invalshoek, bijvoorbeeld muziek en oorlog.
- Informatiekunde in de muziek
Met name bij componeren kan de computer ingezet worden.

Bijlage 1

Examenprogramma muziek havo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A	Vaktheorie
Domein B	Praktijk
Domein C	Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein A1: Waarnemen en weten

1. De kandidaat kan:
 - een muzieknootatie volgen;
 - klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren;
 - muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden.

Subdomein A2: Analyseren en interpreteren

2. De kandidaat kan:

- muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden;
- muzikale processen interpreteren;
- zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek.

Subdomein A3: Muziek en cultuur

3. De kandidaat kan:

- historische ordening aanbrengen in de ontwikkeling van muzikale vormen en genres;
- hem bekende werken plaatsen in de ontwikkelingslijn van muzieksoorten, in een geografische regio en een maatschappelijke context en kan daarbij verbanden leggen tussen cultuurhistorische perioden;
- hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten;
- op basis van een probleemstelling een onderwerp uit de muziekgeschiedenis/muziekcultuur uitwerken en daarover verslag doen.

Domein B: Praktijk

Subdomein B1: Zingen en spelen

4. De kandidaat kan:

- een gevarieerd repertoire uitvoeren van één- en meerstemmige vocale en/of instrumentale muziek;
- onvoorbereid een melodie/muziekstuk spelen;
- een melodie treffen.

Subdomein B2: Improviseren en componeren

5. De kandidaat kan muziek improviseren en componeren, vanuit een probleemstelling en met weloverwogen gebruik van muzikale materialen en middelen.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

Bijlage 2

Examenprogramma muziek vwo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Vaktheorie

Domein B Praktijk

Domein C Oriëntatie op studie en beroep.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op domein A.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt indien nodig een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen en subdomeinen waarop het centraal examen geen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: een of meer domeinen of subdomeinen waarop het centraal examen betrekking heeft;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein A1: Waarnemen en weten

1. De kandidaat kan:

- een muzieknotatie en een partituur volgen;
- klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten noteren;
- muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden.

Subdomein A2: Analyseren en interpreteren

2. De kandidaat kan:

- muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden;
- muzikale processen interpreteren;
- zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek.

Subdomein A3: Muziek en cultuur

3. De kandidaat kan:

- historische ordening aanbrengen in de ontwikkeling van muzikale vormen en genres;
- hem bekende werken plaatsen in de ontwikkelingslijn van muzieksoorten, in een geografische regio en een maatschappelijke context en kan daarbij verbanden leggen tussen cultuurhistorische perioden;
- hem onbekende werken plaatsen op basis van culturele, stilistische, vormtechnische en muziekhistorische argumenten;
- op basis van een probleemstelling een onderwerp uit de muziekgeschiedenis/muziekcultuur uitwerken en daarover verslag doen.

Domein B: Praktijk

Subdomein B1: Zingen en spelen

4. De kandidaat kan:

- een gevarieerd repertoire uitvoeren van één- en meerstemmige vocale en/of instrumentale muziek;
- onvoorbereid een melodie/muziekstuk spelen;
- een melodie treffen.

Subdomein B2: Improviseren en componeren

5. De kandidaat kan muziek improviseren en componeren, vanuit een probleemstelling en met weloverwogen gebruik van muzikale materialen en middelen.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

